

2. Vývoj etického myšlení, etické teorie

Ing. Jitka Vávrová, Ph.D.
Katedra marketingu a obchodu

jitka.vavrova@tul.cz

Dějiny etiky

- obdobný obraz jako dějiny filosofie
- etapy vývoje etiky jsou **historicky podmíněny a omezeny**
- můžeme z nich čerpat poučení

Pozn.: Důležité **termíny**, které je třeba se naučit a **porozumět jim**, jsou žlutě podbarveny.

Etické teorie

- Základní prvky etických teorií:
 - **Teorie etiky je systém vzájemně souvisejících principů, které slouží jako model (schéma) uvažování nad etickými otázkami a problémy**
 - **Snaha o vytvoření normativního principu - bezčasový a obecně platný**

Etické teorie - klasifikace

- Podle společných charakteristik a znaků lze etické teorie rozdělit do následujících skupin:
 - Teorie **zaměřené na důsledky** konání jako základ morálního hodnocení
 - **utilitarismus**
 - Teorie **zaměřené na povinnost** jako základ morálního hodnocení
 - náboženství, **kategorický imperativ (Kant)**
 - Teorie **zaměřené na právo** jako základ morálního hodnocení
 - lidská práva, princip autonomie
 - Teorie **zaměřené na spravedlnost** jako základ morálního hodnocení
 - teorie spravedlnosti
 - **Relativismus** jako východisko morálního hodnocení

Etické myšlení v ANTICE

Etické myšlení v antice (8. století př. n. l. - 476 n. l.)

- tři základní osy filozofického myšlení:
 - Athény
 - antická demokracie
 - Řím
 - právo a morálka
 - Křesťanství
 - vznik monoteistického náboženství
 - vznik křesťanských hodnot: **naděje, láska a víra**

Sofismus (4.-6. st. př. Kr.)

- **Protágoras, Sokrates, Platón, Aristoteles**
 - vysvětlení pojmů „dobro a zlo“
 - **individualismus**
 - ...
 - **relativismus**
 - ...
 - **morálka – záležitost izolovaného jedince, ryze praktická**
 - **svobodný člověk, který si určuje své vlastní normy, svobodně myslí a jedná**

Relativismus

- **Individuální relativismus:**
 - ...
- **Kulturní nebo sociální relativismus:**
 - ...

„Kdo chce s vlky žít, musí s vlky výti“.

Protágoras (481-411 př. n. l.)

- patří mezi nejvýznamnější sofisty
- klade důraz na **dosažení „lidské úmluvy“**, jenž je základem spořádaného života ve společnosti
- cílem je, aby dané úmluvy byly dosaženy ve shodě s rozumem

Sokrates (470-399 př. n. l.)

- otázky člověka humanity, základem je **poznání především etických hodnot**
 - podle Sokrata je skutečný člověk ten, který **ví co dělá**, tj. **účastní se života svým vědomím**
 - **dialog, zdravý rozum, konsensus**
- Sokrates **zdůrazňuje** úlohu morálních principů a aktů rozhodování v **jednání člověka**
- **filosofické problémy převáděl do etické roviny**
- **klade důraz na svobodu lidského jednání**

Platón (428/427-347 př. n. l.)

- představitelem **idealismu** v antické filozofii
 - ...
- **ideje** mají **klíčový význam**, jelikož dávají světu tvar a formu, svět je ovládán **nejvyšší ideou dobra**
- rozvíjí hypotézu, že podle ideálu je třeba přizpůsobit skutečnost
- zdůraznil **vztah dobra a zla**
- základní otázka:
 - **Proč je lepší být spravedlivý než nespravedlivý?**

Platón

- **nespravedlivý člověk je řízen vlastními přáními a ta jsou neomezená a nikdy nemohou být plně uspokojena**

Aristoteles (384-322 př. n. l.)

- **systematický zakladatel etiky**
- představitelem **realistické filozofie**, zdůrazňuje **aktivní jednání, činnost, čin**
- pojem “**obecné dobro**”
 - říká, co máme konat a čeho se máme ve veřejném životě vyvarovat
- hledání “**osobního dobra**” > **individuální etika**

Epikurejci

- **Epikurós (341-270 př. n. l.)**
 - klade důraz na **jsoucnost a na přítomnost**
 - **za jediné motivy lidského jednání pokládal slast a strast**
 - **jde o život v ataraxii**
 - ...
- chceme-li se osvobodit, je třeba se naučit žít v přítomnosti
- Epikurův **materialismus**

Stoikové

- Seneca (1 – 65 n. l.), Epiktétos (50 – 130 n. l.), Marcus Aurelius (121 – 180 n. l.)
- **má smysl jednat na základě rozumu více než na základě emocí**
- čerpali **moudrost z pohledu na přírodu**, která s životem člověka tvoří celek, který se neustále obnovuje

Eklektismus

- M. T. Cicero (106 – 43 př. n. l)
- zastáncem **přirozeného mravního zákona**, který se **nedá změnit**, jelikož je **v hloubi našeho lidství**
 - prokazovat lidem dobro
 - nebýt sobec
 - chránit svůj život i druhých

Nejstarší křesťanské myšlení

Svatý Pavel, křesťanská etika

- jedním z hlavních šířitelů křesťanství
- **zjevení boží** jako počátek víry, se rozumí **idea**, podle níž **byl svět stvořen Bohem, tj. nevznikl sám**
- **zjevení je také jev kulturní**

Křesťanská etika

- ...

Svatý Augustinus

- formuloval nově pojetí hodnot, jež vypracovala antická filozofie, a pojal do něj víru, naději a lásku i zákl. aristotelské hodnoty:
 - statečnost
 - uměřenost
 - spravedlnost a moudrost

Etické myšlení ve středověku

Středověk

- cílem a hlavním tématem etiky ve středověku se stává **dosažení království Božího**, kterému předchází pokání
- v porovnání s etickým myšlením starověkého Řecka a Říma je etika v éře středověku **více sevřená a uzavřená**
- Středověkou etiku dělíme na:
 - **Patristickou** (3. – 7./8. století)
 - **Scholastickou** (8. – 15. století)

Křesťanská morálka (filozofie) ve středověku

- morálka má **nadpřirozený charakter**
 - **morální vědomí, city a morální svědomí jsou vkládány Bohem do duše člověka**
- základem je křesťanská víra
- bůh vystupuje jako **arbitr zákonů**
- nové etické kategorie mají teologický základ (hřích, vina, rozhřešení, atd.)

Křesťanský způsob života

- v křesťanské etice má člověk významné postavení a má praktikovat:
 - ***lásku, naději a víru***
 - **respektovat hlas svědomí**
 - **pořádek (řád) světa a života**
- rodina má prosazovat prototyp harmonie a jednoty mezi slovy a činy, láskou a svobodou
- cílem lidstva je osvobození od tělesnosti a dosažení dobra, jako výsledku synergie mezi Bohem a člověkem

Patristická etika

- do centra zájmu se postupně dostává **Bohočlověk a stav pokoje, umírněnosti a obětavé lásky**
- etický řád je chápán jako **vzestupný**:
 - od jednotlivce ke společnosti (kolektivitě)
 - od nedokonalého k dokonalému
 - od rozporu k jednotě

Scholastická etika

- Sv. Tomáš Akvinský (1225 – 1274)
- rozvíjel Aristotelovu etiku (praktickou nauku)
- zabýval se individuálním životem člověka
 - hlavní etické problémy
 - lidské bytí a svědomí
 - problematika hodnot a štěstí
 - štěstí a mravnost
 - přirozená lidská náklonnost
 - aspekt rodinného života

Scholastická etika

- **i zájem o dvě otázky hospodářského charakteru**
 - **úrok**
 - odmítá obchodování s penězi, jelikož je to obchodování s časem, což je statek boží a s tím nesmí být obchodováno
 - **spravedlivá cena**
 - zajišťovala úroveň příjmů a životní náklady k zachování stavů ve feudální společnosti, která měla být věčná

Etika v novověku

Etika v novověku

- etické myšlení v novověku se vrací **k přirozenosti člověka**, jejímž základem je **pud sebezáchovy**
- **morálka je taková, jaký je člověk**
- nejvýznamnějšími představiteli francouzští materialisté 18. století
 - **Jean Jacques Rousseau (1712-1778)**

Etika v novověku

- **Protestantská etika**

- Martin Luther (1483 – 1546)
 - představitel **protestantismu**, známý německý teolog
 - jeho etické myšlení obsahovalo:
 - teologické a biblické zdůvodnění humanizace společnosti
 - analogie mezi nebem a zemí
 - kritika bohatství církve z pohledu etiky
 - proti prodeji odpustků

Etický naturalismus - B. Spinoza (1632-1677)

- příroda není ani dobrá ani zlá
- lidé jí vtiskují své vlastní účely (dobro či zlo, krásu nebo ošklivost)
- mravní jednání a hodnocení spojeno výhradně s lidským subjektem
 - **etika je subjektivistická a relativistická**

Teorie přirozeného práva a společenské smlouvy

- T. Hobbes (1588 – 1679)
- J. Locke (1632 – 1704)
- J. J. Rousseau (1711 – 1776)

Britský empirismus (17. a 18. st.)

...

Thomas Hobbes (1588-1679)

- přirozená práva a přirozené zákony, otázka zachování lidského života, morální závaznost přirozených zákonů
- teorie **povinnosti v rámci občanské společnosti** - **TEORIE SPOLEČENSKÉ SMLOUVY**
 - ...
- odvozuje **kodex přirozené morálky** – užitečnost jako motiv mravního jednání (>> **utilitarismus**).

Utilitarismus

- **teorie zaměřená na důsledky chování**
- **John Stuart Mill (1861)**

Mravní konání je determinováno principem „největšího štěstí“.

Konání je správné, když zvětšuje štěstí, nesprávné, když směřuje k opaku štěstí.

Dělejte co nejvíce dobra pro co největší počet lidí. Konej tak, aby důsledky tvých skutků byly co nejlepší.

Příklad

Kosmetický salón se rozhodne uspořádat akci pro podporu prodeje. Na web vyvěsí nabídku v podobě HAPPY HOURS – každý všední den od 8:00 do 10:00 bude zákazníkům poskytovat slevu 10% na všechny služby. Tuto nabídku ponechá firma zveřejněnou pouze na webu – v salónu taková informace vyvěšená není. Všichni zákazníci, kteří si o slevu řeknou, ji dostanou. Ti, kteří si neřeknou o slevu, platí plnou cenu (jde především o stálé zákazníky, kteří provádí rezervace osobně, nikoli přes web a web nenavštěvují). Eticky z pohledu utilitarismu toto chování můžeme zhodnotit jako pozitivní a bezproblémové, protože fakticky nedochází k újmě ani jedné ze stran a všichni zúčastnění mají z tohoto způsobu podpory prodeje prospěch.

>>> utilitarismus

Utilitarismus

ČINŮ

- pouze úvahy o důsledcích relevantních pro specifický soubor okolností
- neexistují žádná pravidla, která by se mohla přenést z jedné situace na druhou
- každá situace je jedinečná, neopakovatelná

PRAVIDEL

- Snaha rozvinout systém všeobecných pravidel, které lze použít v široké škále situací
- Bude mít zavedení pravidla nejlepší možné důsledky?
- Povinností jednotlivce je dodržování pravidel

John Locke (1632-1704)

- základní témata jimiž se zabývá v rámci etického myšlení:
 - člověk jako racionální bytost
 - koncepce svobody, rozumná svoboda
 - mravnost, náboženství a politika (jejich vzájemný vztah a role tolerance)
 - klíčové otázky výchovy člověka

...

Jean-Jacques Rousseau

- klíčové problémy jeho etického myšlení:
 - **Lidská přirozenost, svoboda, vášně**
 - **Vztah vědy a náboženství**
 - **!Společenská smlouva!, vztah ekonomiky a etiky**
- společenskou smlouvou došlo ke **ztrátě přirozené svobody, avšak zároveň došlo k získání občanské svobody**

Immanuel Kant - kategorický imperativ

- první pravidlo
 - jednej tak, aby maxima tvé vůle byla vždy v souladu s principem všeobecného zákonodárství
- druhé pravidlo
 - jednej tak, abys lidskost v sobě a v osobě dalšího používal vždy jako účel a nikdy jako prostředek

„Nic není dobrého, nežli vůle dobrá.“

Příklad

Administrativní asistentka zjistila, že její šéf tuneluje peníze z neziskové firmy zabývající se novými ekologickými projekty, kde oba pracují. Rozhodne se oznámit to finančnímu úřadu a svého nadřízeného udat, protože to považuje za morálně správné. Učiní tak i přesto, že firmě i jejím prospěšným projektům hrozí tímto zánik.

>>> kategorický imperativ

Friedrich Nietzsche (1844 - 1900)

- morálka a moc
- se Zarathustrovým výrokiem „Bůh je mrtev!“ se loučí s představou absolutní morálky (kniha *Tak pravil Zarathustra*)
- *“předstíráme, jako kdyby stále platila křesťanská morálka, ačkoli v ní v hloubi duše nevěříme”*
- místo toho má být smyslem všeho **nadčlověk**
 - směřování ke **zdokonalení lidstva**
 - Člověk má být schopen „přitakání životu takový, jaký je“

Etika odpovědnosti

- **Carl Emil Maximilián Weber (1864 – 1920)**
 - ve výkladu etických problémů se orientuje především na:
 - **vztah individuálního a společenského (sociálního) jednání – princip humanity, sociální princip**

Etika současnosti

Současná etika odpovědnosti

- V návaznosti na Maxe Webera myšlení v 70. letech 20. století reflektuje zejména **rozvoj vědy a techniky**
- Dochází ke **zmapování nebezpečí a hrozeb**, které z tohoto rozvoje vyplývají a zároveň jsou těžko odhadnutelné

Etika ve 20. století

- tváří v tvář různým **negativním vlivům**, s nimiž se moderní doba jen velmi těžce vyrovnává
- pozornost je **věnována iracionalitě, vnitřnímu světu individua**
- **objevují se morální otázky dříve neřešené**
 - ...
- **rozkolísanost** mravních i jiných hodnot a kriterií

Etika pragmatická

- John Deweye (1859 - 1952)
- **existuje tolik pravd, kolik je jedinců, protože každá pravda má přinášet jedinci prospěch**
- **základní myšlenka pragmatické etiky:**
 - **morální je to, co je užitečné**

Etika spravedlnosti

- pod pojmem **spravedlnost** chápeme schopnost poskytnout lidem to co jim náleží
- regulativní idea pro uspořádání společnosti a zejména pro právo
- spravedlnost je spojena se dvěma principy:
 - **rovností**
 - **respektování zákonů**

Druhy spravedlnosti

- **Kompenzační spravedlnost**
- **Trestající (retributivní) spravedlnost**
- **Procedurální spravedlnost**
- **Distributivní spravedlnost**

Existencialismus

- analýza základní struktury lidské existence
- zastává názor, že **převzít odpovědnost za svoji existenci je dobro**
- **J. P. Sartre (1905-1980)**
 - „**být sám sebou**“ a ne jenom přijímat role
 - Sartre domyslel svět bez Boha – „**není na co se upnout, jsme tím, co ze sebe uděláme**“
- **Martin Heidegger (1889 - 1976)**

Charakteristické rysy existenciální etiky

- Existence a svoboda
- Konečnost
- Autentičnost a neautentičnost
- Situace
- Vina
- Druzí

Erich Fromm (1900 - 1980)

- **kritizuje novodobou společnost naplněnou touhou po vlastnictví, požitcích a moci**
- **vyvozuje, že lidé se domnívali, že najdou štěstí v pohodlném životě, jsou však zklamáni**
- **východiska hledá v mezilidských vztazích, zejména lásce a úctě, pokoře a skromnosti**

Sociologická etika

- **T. G. Masaryk**
- snaha po pravdivosti a odmítání jakékoliv přetvářky a lži
- **individualismus - člověk by se ale neměl obracet pouze do sebe, ale měl by působit i vně své osobnosti**

„Moderní člověk má kouzelné slovo „humanita“ – člověctví jest základem všech tužeb novodobých“

„Lidé musí žít pro vlast, pro lidstvo“

Etika marxisticko-leninská

- základní myšlenky se odvíjejí od **budování beztřídní společnosti**
- základní princip:
 - **nesmiřitelný třídní boj, vybudování komunistické společnosti a boj proti všem, kdo by se proti tomu postavili**
- obsahuje i **některé prvky všelidské morálky**:
 - **vzájemnou úctu v rodině, péči o výchovu dětí, poctivost, pravdomluvnost a jiné**

Kapitalismus vs socialismus

Kapitalismus

- spravedlnost vyžaduje rovnost příležitostí, nevyžaduje rovnost výsledků
- odměňuje lidi, co berou na sebe rizika
- odměňuje práci, iniciativu, energii, inteligenci a podobné kvality na trhu
- někteří v rámci systému mohou být šťastní, jiní nešťastní
- každý je odměněn v závislosti od svého příspěvku do ekonomiky

Socialismus

- Rovnost příležitostí a proporcionalita odměn
- Všichni dostanou nějakou odměnu, ale limituje její velikost
- *„Každý podle svých schopnosti, každému podle jeho práce (každému podle jeho potřeb)“*

Princip autonomie - teorie práva

- Teorie založená na právech vychází z pozice, že lidská práva jsou základem pro určení morálních hodnot
- základní práva nemohou být člověku odepřena, právo na sebeurčení
- **Přirozená práva (inherentní)** - lidé mají toto právo, protože jsou lidé (právo na svobodu, život)
- **Získaná práva** – jejich získání je spojeno se specifickými podmínkami, nutnost si je „zasloužit“, možné je získat ale i ztratit (právo na mzdu, řídit auto)
- **Samozřejmé právo** - právo, které lidi mají bez toho, aby ho žádali
- **Vyžádané právo** – užitek musí být speciálně vyžádaný
- **Právo absolutní** – platí absolutně (s malým počtem výjimek), neumožňuje vnější zasahování
- **Podmíněné právo** – závisí od určitých podmínek, které musí být splněny, aby právo mohlo být uplatněno.
- **Pozitivní právo** – právo „na něco“, nárok, vyústí v dosažení něčeho (právo na vzdělání)
- **Negativní právo** – právo vyplývající „z něčeho“, ochraňuje lidi před zasahováním do jejich záležitostí (zákony proti zneužívání dětí, ochrana před zneužitím)
- **Primární práva** – lidská práva, přirozená, pozitivní i negativní, častěji samozřejmá než vyžádaná
- **Druhořadá** - ostatní práva

Postmoderní etika

Postmoderní etika

- **pluralita názorů a jejich zrovnoprávnění**
- **zpochybnění optimistického pohledu** na historický vývoj západní civilizace, ale i pohledu na dějiny jako na proces postupného překonávání dřívějších fází či etap
 - s tím je samozřejmě spojen fakt, že se tímto termínem označují **často i protichůdné proudy**

Hnutí New Age

- New Age je náboženské hnutí či forma lidové religiozity náležející mezi západní esoterismus
- zahrnuje širokou škálu věr a praktik
 - léčitelství, channeling, věštění či pozitivní myšlení
 - s různými alternativními či pseudovědeckými interpretacemi historie a přírodních věd, které však nemá jednotnou věrouku ani organizaci

